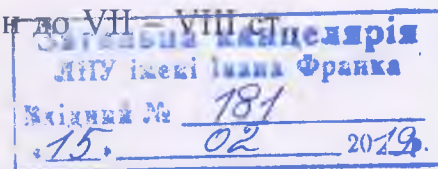

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Вацеби Ростислава Миролюбовича «Ранні держави дружинного типу у слов'янському Полаб'ї (кінець VIII – перша третина X ст.): система влади і її трансформація», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – **всесвітня історія**

Винесене на захист дисертаційне дослідження Вацеби Р.М. присвячене вельми важливій у контексті соціально-політичного розвитку країн ранньосередньовічної Європи проблемі, а саме системі влади західного форпосту слов'янського світу – полабсько-прибалтійських слов'ян, котрі понад п'ять століть чинили стійкий опір спочатку франкському, а потім німецькому «Натиску на Схід». У славістиці з цієї тематики на сьогоднішній день існує досить обширна література. У різний час над даною проблематикою працювали у німецькій історіографії – Л.Гізебрехт, Я.Бранкачк, В.Брюке, Ф.Бірман, Л.Дралле, Й.Геррманн, Г.Людат, В.Шлезінгер, В.Фрітце, Б.Фрідман; у польській – В. Богуславський, А.Павінський, К.Ваховський, К.Тименецький, Г. Ловмянський, Г. Лябуда, Л.Лецеєвіч, К.Перадзка, Є.Стжельчик, А.Турасєвіч, К.Мислінський; у чеській – Л. Нідерле, Й.Первольф, Г. Булін, В.Прохазка; в українській – О.Котляревський, Ф.Фортинський, М.Грушевський, М.Бречкевич; у російській – О.Гільфердінг, М.Лебедев, Д.Єгоров; у радянській – В. Королук, З. Черніловський, Г. Санчук, О. Салівон, В. Ронін, Б. Флоря. Більшість з них відносять утворення ранньофеодальної держави у полабських слов'ян до XI ст., точніше до другої третини XI ст., тобто до часу утворення об'єднаної держави Готшалка. Пізньому виникненню держави у полабів, на думку згаданих істориків, заважали вкрай несприятливі зовнішньополітичні умови. Однак, частина істориків дотримується іншої точки зору з розглядуваного питання. Так, В.Королук, Г.Булін і К.Перадзка відносять зародження інституту державності у полабсько-прибалтійських слов'ян до VII – VIII ст.

зазначаючи, що у той час зовнішній фактор – іноземний натиск – діяв ще як чинник, що посилював об'єднувальні тенденції у заельбських слов'ян, прискорював процес формування тут єдиної державності. Згідно їх тверджень, суспільному прогресу слов'янських племен між Ельбою і Одером значно сприяла близькість Франкської ранньофеодальної держави.

Отож, зважаючи на дискусійність проблеми державотворення у Слов'янському Полаб'ї, певну заангажованість і заполітизованість при трактуванні її вузлових питань, недостатнє введення в науковий обіг новознайдених археологічних джерел і необхідність уточнення, на основі новітніх методологічних підходів, наших уявлень про етнополітичний розвиток полабсько-прибалтійських слов'ян у добу раннього середньовіччя цілком логічним, на наш погляд, є обрання Вацебою Р.М. у якості предмету дисертаційного дослідження системи влади у ранньосередньовічних полабослов'янських князівствах та її трансформації наприкінці VIII - першій третині X ст.

Структура роботи відповідає поставленим завданням і складається зі вступу, шести розділів (три з яких розбиті на параграфи, а інші три не мають підрозділів) та висновків.

Структурно доцільним у роботі є перший розділ дисертації, у котрому автор описав методику, за якою здійснено ідентифікацію та типологізацію ранньодержавних утворень у Слов'янському Полаб'ї, а також загальнонаукові методи, що використовуються в ході дослідження. Встановивши висхідні засади дослідження, дисертант коротко охарактеризував джерельну базу роботи, яка спирається на друковані наративні і актові джерела, а також археологічні та лінгвістичні матеріали. Автор добре орієнтується в історіографії проблеми, йому вдалося досить чітко визначити сучасний стан вивчення теми, що в свою чергу дозволило знайти шляхи розв'язання поставлених у дисертації завдань.

Вацебою Р.М. проведено значну дослідницьку роботу з питання етнокультурної структури Слов'янського Полаб'я у VII – IX ст. Він вірно

зазначає, що в її основі лежав первинний поділ регіону на 3 частини: західнолехітську, розташовану на півночі; білосербську – на південному заході; та, вочевидь, білохорватську – на південному сході. Кожна з яких, судячи з даних археологічних джерел, мала свою специфіку житлового будівництва, господарського життя та поховального обряду. Автор цілком слушно наголошує, що в межі первинних етнічних ареалів Полаб'я дещо не вкладаються етно-політичні масиви гаволян-стадорян і лужичан, котрі сформувалися навколо зон активної міжкультурної взаємодії, якими мали стати сербо-лехітське (басейн р. Гаволи, межиріччя Нижньої Гаволи в Середньої Ельби) та хорвато-лехітське (Нижня Лужиця) пограниччя (с. 103).

Досить вичерпним є аналіз дисертантом політичних функцій малих перстеноподібних гродів IX – початку X ст. на теренах Північного Полаб'я. Скурпульозно проаналізувавши матеріали археологічних розкопок і співставивши їх з писемними джерелами, автор дійшов справедливого висновку, що розуміння деякими дослідниками «Торновської зони взаємодії» (TIS), як мережі оборонних центрів, яку з військових міркувань створили і підтримували Каролінги, виглядає безперспективним (с. 116) і дозволяє припускати, що причини функціонування малих перстеноподібних гродів на північнополабських землях лежали у площині слов'янських політичних систем, де вони творили мережу локальних осередків великокнязівської влади, у котрих постійно перебували гарнізони дружинників.

Безперечно, науково важливим є спостереження Вацеби Р.М. щодо політичного устрою сербських князівств Ельбо-Заальського межиріччя у IX - на початку X ст. Порівняльний аналіз джерельних текстів, дозволив дисертанту встановити існування на початку IX ст. на південному заході Полаб'я гетерархічного Сербського князівства, розвиток державних інститутів у якому базувався на більш давніх кланових структурах, що існували тут впродовж двох попередніх століть. Автор показує, що у 30-50 роки IX ст. держава у сербів стає більш ієрархізованою, спираючись на появу

тут невеликих князівських фортець-городів, у яких могли постійно перебувати гарнізони князівських дружинників (с. 141).

Чимало нового вніс автор дисертації у дослідження такого дискусійного аспекту ранньої історії велетів як похід Карла Великого 789 р. і проблема локалізації князівства Драговіта. На підставі компаративного аналізу писемних і археологічних джерел Вацеба Р.М. обґрунтовує тезу, що князівство Драговіта, очевидно, знаходилось у басейні р. Гаволи, а сам похід франкського короля мав подвійну спрямованість: на південних велетів-гаволян, з метою отримання гарантій їхньої неучасті у можливому повстанні саксів, і на північних велетів, задля припинення їхніх нападів на франкських союзників – ободритів (с. 160-161).

Елементи наукової новизни містить аналіз автором типологічних особливостей генези державного устрою і централізаційних перетворень у Гаволянсько-Сторорянському князівстві. Цілком слушно поставивши під сумнів припущення деяких німецьких медієвістів (зокрема, Л. Дралле) про іноземне походження гаволянсько-сторорянської династії, автор показує, що встановленню гегемонії Драговіта над загалом гаволянських князів та подальшому зміцненню інституції верховного князя сприяло захоплення ним частини суміжних сербських територій (ймовірно, земель земчиців, лісичів і нелетичів), яке санкціонував у 738 чи 780 р. франкський правитель (с. 170).

Дисертація подає досить обґрунтовану інтерпретацію внутрішньополітичного розвитку північновелетських племен у IX – першій половині X ст. Підтвердивши у цілому домінуючу в полабістиці тезу про внутрішню кризу у Лютицькому союзі у 839-929 рр., що супроводжувалась занепадом великокнязівської влади і політичною децентралізацією. Автор, однак, робить висновок, що вона мала місце лише в басейні р. Пене і була зумовлена економічним чинником, оскільки занепад північнополабських емпоріїв у другій половині IX ст. позбавив місцевих князів важливого джерела доходів (с. 193).

Коротко простежено в роботі і регіональні особливості внутрішньополітичного розвитку ободритських земель, локалізовано політичний осередок, навколо якого відбувалася їх централізація, охарактеризовано державотворчу політику ободритських князів Вітчана, Дращка, Славомира, Чедрога і Гостомисла.

Висновки дисертації цілком логічно випливають із матеріалів дослідження, науково обґрунтовані, відзначаються новизною та сконцентровують відповіді на вузлових проблемах дослідження.

Отже, є всі підстави вважати дисертаційну працю Вацеби Р.М. оригінальним, самостійним, завершеним в рамках поставленої наукової проблеми доробком.

Основні положення дисертації були опубліковані у вигляді окремих статей у наукових збірниках і журналах, пройшли апробацію на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях і загалом відображають зміст всіх розділів дисертації.

Матеріали дисертації матимуть практичне застосування. Вони можуть бути використані при написанні наукових праць з середньовічної історії західних слов'ян та при створенні узагальнюючих робіт з історії формування і розвитку політичних систем державних утворень середньовічної Європи. Їх можна також використовувати при розробці та викладанні нормативних курсів з історії західноєвропейського середньовіччя, історії Центрально-Східної Європи, різноманітних спецкурсів для студентів історичних факультетів університетів.

Разом з тим, дисертація Вацеби Р.М. не позбавлена і певних недоліків.

Як відомо, план роботи має бути простим чи складним, але не може бути змішаним; якщо один з розділів розбитий на підрозділи, то й інші розділи мають складатися з кількох підрозділів. У рецензованому ж дисертаційному дослідженні три розділи (1; 2; 5) розбиті на параграфи, а інші три (3; 4; 6) не мають підрозділів.

Не зовсім зрозуміла логіка автора, коли він спочатку говорить про політичну систему державних утворень північного Полаб'я (розділ 3), потім південного (розділ 4), центрального (розділ 5) і знову повертається до північного Полаб'я (§3 п'ятого розділу і розділ 6).

На наш погляд, доцільно було б дещо розширити огляд джерел у 1 розділі роботи. Адже 2 сторінки для характеристики джерельної бази дисертації з історії явно замало. Хоча, автора й виправдовує досить широке використання джерел в основній частині роботи.

Деякі місця дисертаційної роботи (особливо другого розділу) перенасичені фактичним матеріалом.

Вельми цікавою, але недостатньо обгрунтованою, на наш погляд, є гіпотеза автора, що інституційно-управлінська система Гаволяно-Сторорянського князівства була перенесена на чеські землі і лягла в основу принципів побудови взаємин Пржемисловичів з підлеглими (с. 196). Тут скоріше можна погодитись з думкою свого часу висловленою відомим польським істориком Г. Ловмяньським, котрий припускав, що модель державної організації була запозичена гаволянами з Чехії бл. 906-907 року, коли був укладений шлюб між Вратиславом I Празьким і стодорянською князівною Драгомирою.

Дослідження виграло б від більш детального розгляду у 6 розділі політичної системи Ободритського князівства наприкінці VIII – у перших десятиліттях X ст., яке, як відомо, досягло найбільшого розвитку державотворчих процесів у ранньосередньовічному Полаб'ї.

У роботі при першій згадці імен полабослов'янських правителів бажано було б вказувати і роки їх правління.

Текст дисертації не позбавлений певних стилістичних огріхів, бібліографічних і друкарських помилок.

Зроблені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Вацеби Р.М., котре за значимістю обраної теми, рівнем наукової новизни, практичного застосування відповідає вимогам

щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент,
кандидат історичних наук
доцент кафедри історії
стародавнього світу та середніх віків
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.О. Рудь

